

Omówienie nadesłanych książek

LITURGIKA

OLCZYK MACIEJ, RADECKI WALDEMAR (red.), *Memoriale Domini. Księga pamiątkowa dedykowana Księdzu Profesorowi Jerzemu Stefańskiemu w 70. rocznicę urodzin*, Gniezno: „Gaudentinum” 2010, ss. 670, ISBN 978-83-916905-9-8.

Dnia 1 grudnia 2010 r., w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie odbyła się uroczysta prezentacja książki pamiątkowej dedykowanej ks. prof. J. Stefańskiemu. Księgą pamiątkową uhonorowano cenionego w kraju i za granicą naukowca i specjalistę w dziedzinie liturgiki. Z tej okazji do Gniezna przybyło z całej Polski grono znamienitych gości. Zarówno ich obecność, jak i zaangażowanie w powstanie okolicznościowej publikacji świadczą o wielkim uznaniu, jakim ks. prof. Jerzy Stefański cieszy się w środowisku akademickim.

Proces redakcyjny książki pamiątkowej rozpoczął się w ubiegłym roku od rozesłania w środowisku naukowym zaproszeń do udziału w inicjatywie podjętej przez Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne w Gnieźnie. Inicjatywa ta wpisuje się w trwającą już od wielu lat tradycję wydawania okolicznościowej publikacji z okazji siedemdziesiątej rocznicy urodzin gnieźnieńskich księży profesorów. Na zaproszenie redakcji odpowiedziało 43 autorów z całej Polski, głównie liturgistów

i pastoralistów, a także przedstawicieli innych dyscyplin naukowych, przyjaciół i znajomych czcigodnego Jubilata. Nadesłane artykuły, uzupełnione dodatkowymi tekstami wprowadzającymi, pozwoliły skomponować publikację liczącą 670 stron.

Księga pamiątkowa ukazała się w dwóch wersjach — twardej i miękkiej oprawie. Jej wydawcą jest Prymasowskie Wyższe Seminarium Duchowne, a wydrukowana została w Prymasowskim Wydawnictwie „Gaudentinum” w Gnieźnie. Prace redakcyjne prowadziło dwóch adiunktów WT UAM w Poznaniu. Zamieszczone w księdze artykuły zostały ułożone według alfabetycznego porządku nazwisk ich autorów. Księgę otwiera strona tytułowa wraz z zamieszczoną po lewej stronie fotografią dostojnego Jubilata.

Tekstem wprowadzającym jest okolicznościowy list Arcybiskupa Gnieźnieńskiego, Józefa Kowalczyka, Prymasa Polski, zawierający słowa uznania dla wieloletniej posługi kapłańskiej i pracy naukowej ks. prof. Jerzego Stefańskiego, a także życzenia, by Jubilat, coraz bardziej zanurzając się w *misterium liturgicum*, jak najdłużej mógł dzielić się swoim doświadczeniem z wiernymi.

Słowo wstępne, autorstwa rektora PWSO, ks. dra Wojciecha Rzeszowskiego, wyraża wdzięczność ks. Profesorowi za jego oddaną pracę dydaktyczną, naukową pasję i głęboką wiedzę, którą dzielił się i wciąż dzieli z innymi, nie tylko w gnieźnieńskim seminarium, ale i w innych ośrodkach naukowych.

Do redakcji wpłynął także okolicznościowy list Dziekana Wydziału Teologicznego UAM, ks. prof. dra hab. Jana Szpeta, który został opublikowany w księdze. Doceniając naukowy wkład Jubilata w rozwój prezentowanej przez niego dyscypliny naukowej, a także podkreślając pracę dydaktyczną i świadectwo kapłańskiego posługiwania, ks. Dziekan wyraził serdeczne życzenia, by umiłowanie liturgii pozwoliło samemu Jubilatowi, jak i tym, którym służy, budować coraz pełniejszą więź z Bogiem.

Po okolicznościowych tekstach wprowadzających w księdze umieszczono prezentację sylwetki czcigodnego Jubilata oraz jego dorobku naukowego. Publikacje, jakie pojawiły się w latach 1968–2010, liczą w sumie 242 pozycje. Mają charakter zarówno ściśle naukowy, jak i popularnonaukowy, i wyrażają pastoralną troskę ich autora o właściwe rozumienie liturgii wśród wiernych.

Podobna troska cechuje autorów opracowań nadesłanych do omawianej publikacji. W niniejszej prezentacji przyjęliśmy jako kryterium porządkujące — podobnie jak jest to w całej księdze — alfabetyczny indeks autorów.

W pamiątkowej księdze *Memoriale Domini* zamieszczono następujące opracowania: ks. STANISŁAW ARASZCZUK (PWT Wrocław), *Struktura i teologia modlitwy poświęcenia ołtarza*, s. 33–43; ks. DANIEL BRZEZIŃSKI (WT UMK), *Posługa stałego akolity i stałego lektora w Polsce w świetle Instrukcji Episkopatu Polski w sprawie udzielania posługi lektora i akolity świeckim mężczyznom (2007) oraz Dyrektorium*

Duszpasterstwa Służby Liturgicznej (2008), s. 45–60; bp STEFAN CICHY (Legnica), *45 lat arcybiskupa Piero Mariniego w służbie odnowy liturgicznej*, s. 61–69; ks. BOGDAN CZYZEWSKI (WT UAM), *Obrzęd świec duchownych i ich znaczenie teologiczne w traktacie „O hierarchii kościelnej” Pseudo-Dionizego Areopagity*, s. 71–80; ks. JAN DECYK (WT UKSW), *Sakrament chorych na nowo odczytany*, s. 81–92; ks. ANDRZEJ GRZELAK (PWSG Gniezno), *Funkcje, godności i zadania prymasa Polski w świetle liturgicznego kultu św. Wojciecha*, s. 93–106; ks. JAN GRZESZCZAK (WT UAM), *Odkrycie geograficzne jako wydarzenie historiozbowcze. Wokół „Księgi prorocत्व” Krzysztofa Kolumba*, s. 107–127; ks. FRANCISZEK JABŁOŃSKI (PWSG Gniezno), *Formacja misyjna w Prymasowskim Wyższym Seminarium Duchownym w Gnieźnie*, s. 129–144; ks. ZDZISŁAW JANIEC (WT KUL), *Idea maryjnego wstawiennictwa w euchologii formularza Najświętszej Maryi Panny Bramy Niebios*, s. 145–166; ks. MIROŚLAW JASIŃSKI (WT UKSW), *Kilka słów o dialogu z mądrym. Studium nad przysłowiem zawartym w Prz 26,4-5*, s. 167–175; ks. KRZYSZTOF KONECKI (WT UMK), *Prace redakcyjne nad reformą obrzędów Niedzieli Palmowej*, s. 177–189; ks. STEFAN KOPEREK CR (WT UPJPII), *Dom Prosper Guéranger — patron liturgistów?*, s. 191–201; ks. CZESŁAW KRAKOWIAK (WT KUL), *Problemy pastoralne i liturgiczne w świetle wybranych wizyt biskupów ad limina Apostolorum (1999–2003)*, s. 203–216; ks. ANDRZEJ KRZYSZEK (WT UŚ), *Kształtowanie przestrzeni liturgicznej według Theodora Klausera a posoborowe doświadczenie Kościoła*, s. 217–231; ks. DARIUSZ KWIATKOWSKI (WT UAM), *Obrzęd pojednania wielu penitentów z ogólną spowiedzią i rozgrzeszeniem*, s. 233–257; ks. KAZIMIERZ LIJKA OMI (WT UAM), *Magnificat w kontekście niesporów*, s. 259–275; ks. ERWIN MATEJA (WT UO), *Pogrzeb we współczesnym społeczeństwie pluralistycznym w świetle drugiego wydania obrzędów pogrzebowych dla niemieckojęzycznych diecezji z 2009 roku*, s. 277–287; ks. KAZIMIERZ MATWIEJUK (WT UKSW), *Celebracja Eucharystii w Kościele maronickim*, s. 289–300; ks. JANUSZ MIECZKOWSKI (WT UPJPII), *Działalność opactwa Mont César w ruchu liturgicznym do wybuchu II wojny światowej*, s. 301–315; abp HENRYK MUSZYŃSKI (Gniezno), *Najstarsze chrześcijańskie wyznanie wiary (1 Kor 15,1-8)*, s. 317–324; ks. BOGUSŁAW NADOLSKI TChr (WT UKSW), *W trosce o jakość przestrzeni sprawowania liturgii*, s. 325–333; ks. HENRYK NADROWSKI MIC (WT UAM), *Witraż w przestrzeni liturgicznej*, s. 335–352; ks. JACEK NOWAK (WT UKSW), *Liturgiczne wspomnienie świętego Jerzego*, s. 353–357; ks. PRZEMYSŁAW NOWAKOWSKI CM (WT UPJPII), *Liturgia głównym źródłem ducha chrześcijańskiego w twórczości i życiu ojca Aleksandra Mienia*, s. 359–374; JERZY OCHMANN (WF UJ), *Krytyka dialogu. Jeshajahu Leibowitz (1903–1994)*, s. 375–385; ks. JACEK PACZKOWSKI (WT UAM), *Odnowione organy A.A. Homana w kościele pw. Najświętszego Serca Pana Jezusa w Opatówku*, s. 387–394; ks. TADEUSZ PAJUREK (WT KUL), *Rekolekcje Oazy Rodzin na tle kryzysu małżeństwa i rodziny w Polsce*, s. 395–406; ks. RUDOLF PIERSKAŁA (WT UO), *Współczesne zwyczaje i obrzędy związane z zawieraniem*

matżeństwa, s. 407–422; ks. MARIAN PISARZAK MIC, *Choroba i starość w życiu zakonnym. Znak niedoskonałości i szansa na dojrzałość*, s. 423–436; ks. PAWEŁ PODESZA (WT UAM), *Zmartwychwstały Chrystus jako nowy Adam (Ap 1, 13)*, s. 437–452; ks. BOGDAN PONIŻY (WT UAM), *Obłok — symbol Bożej obecności w Σοφία Σαλωμῶνος*, s. 453–476; ks. WIESŁAW PRZYCZYNA (WT UPJPII), *Czy księża liczą się z Magisterium Kościoła? Na przykładzie homilii mszalnej*, s. 477–487; ks. MAREK PYC (WT UAM), *Synteza chrystologicznych tradycji w definicji wiary Soboru Chalcedońskiego*, s. 489–502; ks. ANDRZEJ ROJEWSKI (WSD Płock), *Sakrament bierzmowania w polskich publikacjach teologiczno-pastoralnych drugiej połowy XX wieku*, s. 503–528; DOROTA ROJSZCZAK-ROBIŃSKA (WFPiK UAM), *Spowiedź Judasza, czyli o nieznanym staropolskim kazaniu ukrytym w tekście apokryfu*, s. 529–545; s. ADELAJDA SIELEPIN CHR (WT UPJPII), *Człowiek współczesny wobec Misterium liturgii*, s. 547–565; ks. HELMUT JAN SOBECZKO (WT UO), *Recepcja posoborowego Mszału Pawła VI w Polsce*, s. 567–581; ks. KRZYSZTOF STAWSKI, *Zagadnienie języka używanego w liturgii w propozycjach światowego episkopatu i wyższych przełożonych zakonnych w okresie przygotowawczym do Soboru Watykańskiego II*, s. 583–605; ks. JAROSŁAW A. SUPERSON SAC (WT UPJPII), *Nowy „Obrzęd matżeństwa” dla włoskiego Kościoła*, s. 607–617; ks. MACIEJ SZCZEPANIAK (WT UAM), *Biuro prasowe wydarzenia religijnego w ocenie dziennikarzy*, s. 619–632; ks. WALDEMAR SZCZERBIŃSKI (IKE UAM), *Cywilizacja jidysz — judaizm w chrześcijańskiej Europie Środkowo-Wschodniej*, s. 633–640; ks. JANSZPET (WT UAM), *Świętowanie wiary i celebrowanie w katechezie w świetle zmian programowych z 2010 r.*, s. 641–649; ks. ZBIGNIEW WIT (WT KUL), *Patronat polski*, s. 651–665.

Z powyższego zestawienia widać, że w księdze pamiątkowej znalazło się wiele interesujących publikacji o tematyce liturgicznej, biblijnej, dogmatycznej, ekumenicznej (dialog z judaizmem). Autorzy podejmują wiele niezwykle ciekawych i aktualnych kwestii teologicznych. Publikacja *Memoriale Domini* jest nie tylko godnym uhonorowaniem ks. prof. dra hab. Jerzego Stefańskiego przez wielu wybitnych autorów, ale bez wątpienia stanowi także duży wkład we współczesną polską myśl teologiczną.

ks. Maciej Olczyk, ks. Waldemar Radecki

BOUYER LOUIS, *Architektura i liturgia*, tł. Piotr Włodyga, Kraków: „Astraia” 2009, 109 s., ISBN 978-83-60569-15-3.

Autor, liturgista i dogmatyk, członek papieskiej Międzynarodowej Komisji Teologicznej i konsultant Soboru Watykańskiego II, dostrzega, że głębia liturgii jako życie wspólnoty z Bogiem i wspólne życie Boga z ludźmi odbywa się w konkretnej przestrzeni architektonicznej. Miejsce to jest rzeczywistą przestrzenią zamieszkania Boga z ludźmi i w sposobie jego budowania musi uwidaczniać się jakość naszego życia w Kościele. Bezcenne wskazówki można czerpać z historii, stąd w niniejszej

publikacji autor analizuje kolejno starożytne synagogi, pierwsze kościoły syryjskie, rzymskie bazyliki, kościoły bizantyjskie i zachodnie, by stworzyć udane połączenie tradycji i współczesnej odnowy. Uzupełnieniem jest krótkie spojrzenie na koncepcję z punktu widzenia przestrzeni sakralnej, jak również dowartościowanie potrzeby baptysterium we współczesnych kościołach.

CZERSKI JANUSZ M., *Liturgie Kościołów Wschodnich. Liturgia Kościoła bizantyjskiego, ormiańskiego i koptyjskiego* (Liturgia – Musica – Ars 1), Opole: Red. Wydaw. WT UO 2009, 342 s., ISBN 978-83-61756-26-2.

Przedmiotem książki jest opis sprawowania Eucharystii w Kościołach Wschodnich. Autor ograniczył się przy tym do trzech Kościołów, które są w różnym stopniu obecne w Polsce, mianowicie: bizantyjskiego, ormiańskiego i koptyjskiego. W pierwszej części publikacji omówiono duchowość liturgiczną Kościołów Wschodnich, natomiast w kolejnych trzech poddano gruntownej analizie liturgię sprawowaną w poszczególnych Kościołach, których trzy formy pochodzą z różnych tradycji: bizantyjskiej, ormiańskiej i aleksandryjskiej. W formie dodatku dołączono pełne teksty z rubrykami liturgii eucharystycznej w języku greckim i polskim oraz liturgii ormiańskiej w przekładzie polskim.

JANIEC ZDZISŁAW, *Wstawiennictwo Maryi. Studium liturgiczno-teologiczne na podstawie wybranych formularzy okresu zwykłego ze „Zbioru Mszy o Najświętszej Maryi Pannie”*, wstęp bp Krzysztof Nitkiewicz, Sandomierz: Wydaw. Diecezjalne i Drukarnia 2010, 622 s., ISBN 978-83-257-0207-6.

Pozycja stanowi studium na temat wstawiennictwa Maryi w formularzach z trzeciej sekcji okresu zwykłego roku liturgicznego zamieszczonych w *Zbiorze Mszy o Najświętszej Maryi Pannie*. Analizie poddano teksty liturgiczne 8 formularzy. W kolejnych czterech częściach pracy ukazano najpierw dotychczasowy stan badań (1), poddano analizie teksty biblijne i treść formularzy mszalnych (2), ukazano podstawowe prawdy wstawiennictwa Maryi zawarte w tekstach i umieszczono wnioski płynące z nich dla praktyki życia chrześcijańskiego (3) oraz w konkluzji zawarto wnioski i postulaty teologiczno-pastoralne wynikające z przeprowadzonego studium (4). Całość uzupełnia aneks obejmujący kolokację tekstów celebracyjnych, teksty mszalne o wstawiennictwie Maryi w liturgiach Wschodu i Zachodu oraz dwa słowniki: biblijny i liturgiczny.

JURA PIOTR PAWEŁ, *Dzieje ruchu liturgicznego w Polsce. Wprowadzanie uchwał liturgicznych po Soborze Watykańskim II*, przedm. Marian Wiewiórowski, Łódź: Archidiecezjalne Wydaw. Łódzkie 2009, 429 s., ISBN 978-83-89790-58-3.

Praca podejmuje temat dziejów liturgii w Polsce, koncentrując się szczególnie na historii ruchu liturgicznego. Temu zagadnieniu poświęcono główne dwie części pracy. Pierwsza z nich poświęcona została opisaniu i zweryfikowaniu jak w Kościele polskim przyjmowane były nowości religijne, ukazaniu głównych przedstawi-

cieli ruchu liturgicznego, jego centrów i osiągnięć, a także jego roli w przygotowaniu Soboru Watykańskiego II na ziemiach polskich. W części drugiej przedstawiono sposób wprowadzania reform soborowych w Polsce, ich recepcja, ale i trudności powodowane z panowaniem reżimu komunistycznego i spowolnienie reform, których część nie została w związku z tym zrealizowana.

JABŁOŃSKI FRANCISZEK (red.), *Kamerzysta i fotograf w czasie liturgii*, Gniezno: „Gaudentinum” 2009, 65 s., ISBN 978-83-61311-85-0.

Treść: JABŁOŃSKI Franciszek, *Wprowadzenie*, s. 7; *Wskazania Kościoła dotyczące środków społecznego przekazu — wybrane teksty z dokumentów Kościoła*, s. 8–16; *Wskazania Komisji Episkopatu Polski ds. Liturgii i Duszpasterstwa Liturgicznego dotyczące fotografowania i filmowania podczas celebracji liturgii*, s. 17–20; MATEJA Erwin, *Liturgia i jej znaczenie w Kościele*, s. 21–22; GRZELAK Andrzej, *Liturgia, obrzędy liturgiczne i postawa uczestników*, s. 23–28; MATEJA Erwin, *Struktura Mszy św.*, s. 29–31; JABŁOŃSKI Franciszek, *Znaki i symbole podczas Mszy św.*, s. 32–41; SOBECZKO Helmut, *Fotografowanie i filmowanie celebracji liturgicznej (omówienie wskazań Episkopatu Polski)*, s. 42–45; GRZELAK Andrzej, *Zasady właściwego zachowania się fotografa i kamerzysty*, s. 46–48; STAWSKI Krzysztof, *Poszczególne celebracje liturgiczne a praca fotografa i operatora sprzętu video*, s. 49–58; *Refleksje praktyków*: KOWALSKI Paweł, s. 59–60; ANDRZEJEWSKI Jerzy, s. 61–62; *Modlitwa o dobre spełnianie postugi*, s. 63; *Bibliografia*, s. 64–65; *Wzór legitymacji*, s. 66.

KONECKI KRZYSZTOF, *Rok liturgiczny i kalendarz w reformie Soboru Watykańskiego II. Kwestie redakcyjne*, (Scripta Theologica Thoruniensia 12), Toruń: Wydaw. Naukowe UMK 2010, 290 s., ISBN 978-83-231-2456-6.

Soborowa, dość gruntowna rewizja kalendarza i roku liturgicznego była jedną z najważniejszych reform podjętych przez *Vaticanum II* w obrębie liturgii. Celem niniejszej publikacji jest ukazanie kwestii redakcyjnych związanych z kształtowaniem nowych okresów liturgicznych oraz procesem i charakterem zmian w kalendarzu świętych. Przeanalizowane zostały najpierw dokumenty soborowe i posoborowe, które wytyczyły kierunek dalszej reformy w tym obszarze, a następnie dokumenty Komisji 1 i 17 odpowiedzialnych za rewizję tego działu liturgii. Kolejne części pracy przedstawiają najpierw szczegółowe kwestie redakcyjne związane z reformą poszczególnych okresów liturgicznych (*temporale*), które podporządkowane było fundamentalnej zasadzie teologicznej, zmierzającej do tego by ukazać jasnie paschalne dzieło Chrystusa, a następnie reforma kalendarza świętych (*sanctorale*), w którym życie świętych ma być jakby kontynuacją życia Chrystusa. Dalsze części pracy omawiają prace nad klasyfikacją obchodów liturgicznych i sposobem ich celebrowania oraz sprawy związane z zatwierdzeniem i ogłoszeniem nowego kalendarza. W aneksie umieszczono komentarz historyczny do nowego kalendarza, zmiany w nim naniesione oraz alfabetyczny wykaz świętych.

KOPEREK STEFAN CR, *Hymn chwały. Liturgia w życiu Kościoła (wybór artykułów)*, red. Janusz Mieczkowski, Kraków: „Alleluja” 2009, 712 [1] s., ISBN 978-83-60967-41-6.

Treść: ŚWIERZAWSKI Wacław, *List*, s. 9–10; MIECHKOWSKI Janusz, *Słowo wstępne*, s. 11–16; I. *Z dziejów ruchu liturgicznego*, s. 17–18. *Dzieje udostępnienia wier-nym mszału. Polskie przekłady mszalne dla użytku wiernych od XVI do XX wieku*, s. 19–42; *Dom Prosper Guéranger — opat z Solesmes, inspirator współczesnej odno-wy liturgicznej*, s. 43–49; *Teologia roku liturgicznego według P. Guérangera OSB*, s. 50–66; *Dom Prosper Guéranger — inspirator życia duchowego pierwszych zmar-twychwstańców*, s. 67–75; *U początku odnowy liturgicznej*, s. 76–82; *Dom Lambert Beauduin — prekursor współczesnej odnowy liturgicznej*, s. 83–90; *Dorobek księ-dza Michała Kordela w kontekście polskiego ruchu liturgicznego*, s. 91–108; *Pro-tekktorat kard. Karola Wojtyły nad rozwojem życia liturgicznego w Archidiecezji Krakowskiej*, s. 109–127; *Berlińskie wydanie polskiego modlitewnika z roku 1845*, s. 128–140. II. *Liturgia i ekumenia*, s. 141. *Zmartwychwstańcy w Bułgarii*, s. 143–153; *Apostoł jedności*, s. 154–158; *Chevetogne — dzieło benedyktyńskiego ekume-nisty i liturgisty dom Lamberta Beauduina*, s. 159–164; *Liturgia w Taizé (1)*, s. 165–169; *Liturgia w Taizé (2)*, s. 170–172; *Liturgia w Taizé (3)*, s. 173–176; *Liturgia w Taizé (4)*, s. 177–181; *Wspólnota paschalnej radości (1)*, s. 182; *Wspólnota paschalnej radości (2)*, s. 183–184; *Wspólnota paschalnej radości (3)*, s. 185–186; *Wspólnota paschalnej radości (4)*, s. 187–188; *Wspólnota paschalnej radości (5)*, s. 189; *Wspólnota paschalnej radości (6)*, s. 190–191; *Wspólnota paschalnej ra-dości (7)*, s. 192; *Wspólnota paschalnej radości (8)*, s. 193; *Maryja – Matka Życia w celebracjach liturgicznych Wschodu i Zachodu*, s. 194–210. III. *Odnowa liturgii*, s. 211. *Aktualne postulaty Encykliki „Mediator Dei”*, s. 213–227; *Inspirator sobo-rowej odnowy liturgicznej*, s. 228–234; *Krakowski Instytut Liturgiczny*, s. 235–253; *Liturgia godzin w Brzegach*, s. 254–262; *Cechy interwencji kaptana w liturgii Mszy świętej*, s. 263–268; *Odnowa liturgii w męskich wspólnotach zakonnych*, s. 269–283; *Odnowiona liturgia szansą pogłębienia życia duchowego i apostołatu wspólnot zakonnych*, s. 284–296; *Realizacja soborowej odnowy liturgii godzin w perspekty-wie „Novo millennio ineunte” ze szczególnym uwzględnieniem udziału świeckich*, s. 297–307. IV. *Polscy realizatorzy odnowy liturgicznej*, s. 309. *Wkład ks. prof. Wa-cława Schenka w Papieski Wydział Teologiczny w Krakowie*, s. 311–316; *Twórca szkoły liturgicznej*, s. 317–339; *Czterdzieści lat w służbie liturgii*, s. 340–350; *Wkład ks. dr. Bolesława Margańskiego w rozwój Krakowskiego Instytutu Liturgicznego*, s. 351–354; *Wkład Franciszka Małaczyńskiego OSB w odnowę liturgii w Polsce*, s. 355–366; *Biskup Stefan Cichy a środowisko liturgiczne Krakowa*, s. 367–377. V. *Liturgia i nabożeństwa*, s. 379. *Polskie kongresy eucharystyczne*, s. 381–396; *Przełamanie kongresów eucharystycznych*, s. 397–403; *Kult Eucharystii wczoraj i dziś*, s. 404–424; *Kult Eucharystii w nauczaniu Kościoła po Soborze Watykań-skim II*, s. 425–439; *Nabożeństwa Arcybractwa Męki Pańskiej a odnowa życia litur-*

gicznego, s. 440–447; *Gorzkie żale — aspekt liturgiczno-pastoralny*, s. 448–466; *Królowo Polski*, s. 467–469; *Koronacja maryjnych obrazów — aspekt liturgiczny*, s. 470–478; *Obrzęd błogostawieństwa dzwonów*, s. 479; *Obrzęd błogostawieństwa organów*, s. 485. VI. *Teologia liturgii*, s. 489. *Wstęp do Listu apostołskiego „Dies Domini”*, s. 491–494; *Cele roku maryjnego w świetle encykliki „Redemptoris Mater”*, s. 495–501; *Implikacje społeczne i personalne obecności Chrystusa w Eucharystii*, s. 502–509; *Obecność Chrystusa w liturgii. Refleksje teologiczno-pastoralne*, s. 510–525; *Rok Eucharystii*, s. 526–531; *Usłyszeć słowo Boże w liturgii*, s. 532–541; *Przestanie o Miłosierdziu Bożym w liturgii II Niedzieli Wielkanocy*, s. 542–554; *Krzyż w liturgii katolickiej*, s. 555; *Anioł w liturgii*, s. 565–574; *Święty Michał Archanioł w liturgii*, s. 575–584. VII. *Pastoralny wymiar liturgii*, s. 585. *Liturgiczno-pastoralna refleksja na temat współczesnych polskich beatyfikacji i kanonizacji*, s. 587–601; *Duszpasterskie implikacje reformy liturgii uświęcenia czasu*, s. 602–616; *Sanktuarium kalwaryjskie szkołą liturgii i pobożności*, s. 617–634; *Rola liturgii w procesie wychowania i kształtowania życia chrześcijańskiego*, s. 635–650; *Liturgia i wychowanie*, s. 651–657; *Liturgia i katecheza, czyli katecheza w służbie liturgii*, s. 658–666; *Kontynuacja historii polskich mszalików. Mszałik Jana Pawła II*, s. 667–678; *Postługa siostry zakrystianki*, s. 679–688; *Pasterz i liturg*, s. 689–702.

MOCYDLARZ WŁODZIMIERZ SJ, *Serce Jezusa w liturgii*, przedm. Bogusław Nadolski TChr, Kraków: „Petrus” 2009, 295 [1] s., ISBN 978-83-61533-09-2.

Praca, podejmując temat kultu Najświętszego Serca Pana Jezusa, stanowi analizę dwóch formularzy — uroczystego i wotywnego — znajdujących się w Mszału Pawła VI. Punktem wyjścia jest przedstawienie faktów historycznych, które stanęły u początków rozwoju święta Serca Jezusa — tła historycznego, społecznego i teologicznego, na którym ono powstało. Omówione zostało również samo ustanowienie święta w Kościele i jego rozwój aż po czasy współczesne. Najistotniejszą częścią publikacji jest jednak analiza historyczno-krytyczna i lingwistyczna tekstów obydwu formularzy używanego obecnie Mszału. Zbadana została ich warstwa językowa, biblijna, liturgiczna i patrystyczna, przy czym sięgnięto również do przekładów formularzy na niektóre języki nowożytne. Wskazano również przykłady recepcji i odniesień do treści tam zawartych we współczesnej myśli teologicznej oraz wskazano kierunki ewentualnych przyszłych badań.

NADOLSKI BOGUSŁAW TChr, *Niedziela. Historia, znaczenie, symbolika*, Kraków: „Petrus” 2010, 97 [2] s., ISBN 978-83-61533-18-4.

Niedziela i jej świętowanie stanowiła od czasów pierwszych chrześcijan centrum życia uczniów Chrystusa, stąd związanych jest z tym dniem wiele tematów, które podejmuje autor w swojej publikacji. Ważkim problemem jest jej rozumienie jako pierwszego i ósmego zarazem dnia tygodnia. Niezwykle jest również bogactwo nazw, jakie nadaje się niedzieli, ale również szczególnych pozdrowień używanych w tym świętym dniu. Autor ukazuje istotne znaczenie niedzieli dla tożsamości

chrześcijańskiej jako dnia Eucharystii – odnowienia Przymierza, obecności Pana w swoim Kościele i dnia chrześcijańskiej nadziei. Omówiona zostaje także geneza oraz kształtowanie się świętowania niedzieli i związanego z tym obowiązku uczestniczenia w Eucharystii, jak również niedzielnej Eucharystii w sobotni wieczór. Ostatnia część książki poświęcona jest problematyce troski o właściwą kulturę przeżywania niedzieli, która coraz bardziej zagrożona jest we współczesnych społeczeństwach.

PAPROCKI HENRYK, *Misterium Eucharystii. Interpretacja genetyczna liturgii bizantyjskiej*, przedm. Irénée-Henri Dalmais, Kraków: Wydaw. WAM 2010, 355 s., bibliogr., indeksy, ISBN 978-83-7318-968-3.

Książka stanowi studium misterium Eucharystii sprawowanej w Kościołach wschodnich i ma na celu zapoznanie czytelnika z bogactwem liturgicznym prawosławia, a mianowicie czterema używanymi w nim po dziś dzień Liturgiami: Jana Chryzostoma, Bazylego, Jakuba i Uprzednio Poświęconych Darów. Ukazana została ich geneza, sięgająca do różnorodnych centrów teologicznych chrześcijańskiego Wschodu. Szczegółowej analizie poddano główne części, z których składa się każda z Liturgii Wschodu (Misterium Proskomidii, Misterium Słowa i Misterium Ofiary) oraz ich poszczególne elementy, które opatrzone są szczegółowym komentarzem.

RZEŹWICKI GRZEGORZ, *Od kandydata przez stopnie ministranta, funkcję lektora i ceremoniarza do animatora. Wokół problemów formacji służby liturgicznej*, Tarnów: „Biblos” 2009, 287 s., ISBN 978-83-733242-6-8.

Publikacja ma charakter praktyczny — podejmuje zagadnienia związane z duszpasterstwem liturgicznej służby ołtarza i przeznaczona jest głównie dla opiekunów takich grup. Omówione zostają najpierw ogólne zagadnienia związane z liturgią i duszpasterstwem liturgicznym. Następnie ukazane zostają kierunki formacji zespołów liturgicznych — ministrantów i lektorów, podzielonych na różne stopnie, w oparciu o program Krajowego Duszpasterstwa Służby Liturgicznej, który nadal stanowi dobry fundament dla kształtowania służby ołtarza. Oprócz wskazań natury teoretycznej, książka może stanowić także praktyczną pomoc dla prowadzenia spotkań z ministrantami podzielonymi według stopni na różne grupy.

MUZYKA

PRASAŁ ANDRZEJ, *Kultura muzyczna w archidiecezji wrocławskiej w latach 1945–2003*, Lublin: „Polihymnia” 2009, ss. 257, ISBN 978-83-7270-646-8.

Dzięki przemianom polityczno-społecznym końca ubiegłego stulecia możemy z satysfakcją stwierdzić, że w wyniku intensywnych — szczególnie w ostatnich latach — badań nad szeroko pojętą śląską kulturą muzyczną jej obraz staje się stopniowo coraz pełniejszy. Pozwala to wyraźniej uchwycić z jednej strony bogactwo i różnorodność wszelkich przejawów życia muzycznego, z drugiej zaś niepowtarzalną, kształtowaną w wyniku spotykania się tu różnych tradycji kulturowych,

specyfikę tworzonej i uprawianej w naszym regionie muzyki. Cieszy fakt, że po latach wyraźnego zastoju w badaniach tej problematyki zyskuje ona dziś na powrót właściwe jej randze znaczenie w refleksji muzykologicznej, a także — szerzej — historycznej i ogólnokulturowej.

W ten właśnie nurt badawczy wpisuje się praca A. Prasała o kulturze muzycznej w archidiecezji wrocławskiej w okresie powojennym, która stanowi udoskonaloną wersję jego rozprawy doktorskiej napisanej pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Józefa Patera na Papieskim Wydziale Teologicznym we Wrocławiu. Autor omówił w swoim opracowaniu kolejno najbardziej istotne problemy związane z podjętym zagadnieniem: formację liturgiczno-muzyczną duchowieństwa, działalność kościelnych zespołów muzycznych, organizację spraw organistowskich, budownictwo organowe oraz koncerty muzyki religijnej. Należy podkreślić, że recenzowana praca stanowi pierwszą na gruncie polskim tak szeroką syntezę omawianej problematyki, przez co wnosi cenny wkład zarówno w poszerzenie znajomości dziejów religijnej kultury muzycznej na Śląsku, jak i obrazu współczesnej muzyki kościelnej w Polsce.

W rozdziale I (*Formacja muzyczna duchowieństwa*, s. 60–96) autor przedstawia ogólne podstawy kształcenia muzycznego alumnów omawianej archidiecezji oraz charakteryzuje seminaryjnych wykładowców muzyki. Następnie, w miarę szczegółowo, omawia obraz życia muzycznego w seminarium duchownym, z wyróżnieniem chóru kleryckiego, Szkoły Śpiewaczej oraz orkiestr i zespołów muzycznych, by zakończyć tę partię pracy krótkim podsumowaniem śpiewu liturgicznego wspólnoty seminaryjnej oraz naukowych zainteresowań kleryków w zakresie religijnej kultury muzycznej (należy tu wskazać na wartościowe tab. nr 1 i nr 2, które zawierają wykaz prac dyplomowych z zakresu religijnej kultury muzycznej, powstałych odpowiednio w latach 1964–1967 — w seminarium duchownym oraz 1968–2003 — na Papieskim Wydziale Teologicznym). Kolejny punkt, dotyczący formacji muzycznej w seminariach zakonnych leżących na terenie omawianej archidiecezji (franciszkanie, salwatorianie, klaretyni i sercanie), stanowi istotne dopełnienie wcześniejszych treści. W ostatnim wreszcie paragrafie tego rozdziału Prasał przedstawia rolę duchowieństwa w pielęgnowaniu śpiewu liturgicznego, realizowaną m.in. poprzez działalność wydawniczą w zakresie śpiewników kościelnych.

Kolejny rozdział recenzowanej pracy dotyczy kościelnych zespołów muzycznych (s. 97–139). Autor skupił się tu przede wszystkim na chórach kościelnych, których działalność omawia w kontekście chronologicznym: 1945–1951 (*Okres odbudowy*), 1951–1956 (*Lata stalinowskiego terroru*), 1956–1965 (*Rozwój ruchu chóralnego*) i okres po *Vaticanium II* (*Chóry kościelne po Soborze Watykańskim II*). Ta część pracy należy do najciekawszych, a zarazem treściowo najbogatszych. O wiele bardziej pobieżnie potraktowane zostały schole liturgiczne, wraz z którymi zaprezentowano również młodzieżowe zespoły wokalnie-instrumentalne, wykonujące najczęściej zabronione przecież w liturgii piosenki religijne. Wydaje się, że te dwa wyraźnie różniące się u podstaw rodzaje zespołów powinny zostać omówione

oddzielnie, by tej różnicy nie zacierać (co obserwujemy nagminnie zarówno w działalności wielu muzyków kościelnych, jak i duszpasterzy). Dopełnienie rozważań tego rozdziału stanowi ostatni paragraf, poświęcony orkiestrom parafialnym (dętym), które jednak na terenie omawianej archidiecezji nie są tak powszechne i aktywne jak np. na Górnym Śląsku.

Kolejne dwa rozdziały pracy związane są z niewątpliwie najbliższą A. Prasałowi tematyką, ze względu na pełnioną przez niego posługę muzyka kościelnego. Rozdz. III dotyczy ogólnie spraw organistowskich (s. 140–179), ze szczególnym omówieniem działalności Archidiecezjalnego Studium Organistowskiego i Komisji ds. Muzyki Kościelnej i Śpiewu, statusu organisty na terenie wrocławskiej archidiecezji, jak również organistów katedralnych. Niewątpliwie zaletą omawianej pracy (nie tylko zresztą tej części) jest fakt, że autor — jako historyk — ogranicza się tu głównie do relacjonowania faktów, w oparciu o bogatą bazę źródłową, pomijając zasadniczo (z niewielkimi wyjątkami) ich wartościowanie, co wynika z braku odpowiedniego dystansu czasowego, koniecznego przy podejmowaniu sądów wartościujących.

Pasję badawczą Prasała i jego bezpośrednie zaangażowanie w opisywaną problematykę widać również w rozdziale dotyczącym organów kościelnych (s. 180–221). Omówione tu zostały najpierw w sposób wyczerpujący, a przy tym udokumentowany źródłowo, przedwojenne instrumenty zabytkowe. Kolejne, równie rzetelne od strony naukowej, partie tego rozdziału dotyczą instrumentów wybudowanych po 1945 r., bardziej szczegółowo organów katedry wrocławskiej, a także działalności dolnośląskich firm organmistrzowskich. Należy jedynie żałować, że istotne braki w dokumentacji źródłowej, do której nie przywiązywano, niestety, należytej uwagi, nie pozwoliły przedstawić autorowi jeszcze bardziej wyczerpującego i całościowego obrazu powojennego budownictwa organowego w kościołach archidiecezji wrocławskiej.

Ostatni rozdział prezentowanej pracy A. Prasała dotyczy koncertów muzyki religijnej w kościołach na omawianym terenie (*Działalność koncertowa*, s. 222–254), z wyróżnieniem katedry i innych kościołów wrocławskich oraz pozawrocławskich. Na podkreślenie zasługuje fakt, iż autor podjął próbę oceny tych wydarzeń w świetle opublikowanego 5 XI 1987 r. dokumentu Kongregacji Kultu Bożego o koncertach w kościołach, choć, moim zdaniem, zrobił to zbyt ostrożnie, ale też, przyznając, sprawa jest dość skomplikowana i niejednokrotnie trudna do jednoznacznej oceny. W końcowej części rozdziału wskazane zostały najważniejsze festiwale i przeglądy piosenki religijnej oraz muzyki kameralnej i organowej.

Na koniec należy podkreślić, iż recenzowana praca posiada szeroką bazę źródłową, co dobrze ilustruje obszerna bibliografia (s. 10–52), z wydzieleniem źródeł (rękopiśmienne i drukowane), opracowań (z bogatym wykorzystaniem literatury niemieckojęzycznej, dotyczącej głównie przeszłości muzycznej Śląska) oraz pozycji leksykograficznych. Dzięki temu przeprowadzone badania pozwoliły Prasałowi na potwierdzenie faktu, iż — jak pisze — „muzyka — bez względu na różnego ro-

dzaju kryzysy, trudności gospodarczo-społeczne czy skomplikowaną sytuację polityczną — zawsze otaczana była głęboką troską Kościoła wrocławskiego”. Dzięki temu — jak dalej czytamy — „działalność muzyczna w archidiecezji wrocławskiej w omawianym okresie, tak pod względem kształcenia muzyków kościelnych, jak repertuaru oraz wykonawstwa, dorównywała ogólnopolskiej kościelnej praktyce muzycznej, a w latach pięćdziesiątych zajmowała nawet przodującą pozycję” (s. 255).

Remigiusz Pośpiech

SZYMAŃSKI WŁADYSŁAW, *Interpretacja XIX-wiecznej literatury organowej na górnośląskich organach z epoki. Studium wybranych sonat Felixa Mendelssohna, Josefa Gabriela Rheinbergera, Augusta Gottfrieda Rittera*, Katowice: Akademia Muzyczna im. Karola Szymanowskiego 2009, ss. 214, płyta CD, ISBN 978-83-85679-51-6.

Problematyka interpretacji XIX-wiecznej muzyki organowej nie doczekała się dotąd wielu opracowań. Trafna wydaje się diagnoza tego stanu rzeczy autora publikacji, wedle którego panuje wciąż mylny pogląd, iż klucz do właściwego wykonania muzyki romantyzmu leży jedynie w sferze uczuć, emocji. Celem zatem tych nielicznych prac na temat praktyki wykonawczej muzyki organowej XIX w. jest wsparcie jej również na fundamencie wiedzy teoretycznej.

Autor oparł treść książki, będącej jego rozprawą habilitacyjną, na własnych doświadczeniach interpretacyjnych, badaniach instrumentologicznych oraz literaturze przedmiotu. Publikacja składa się z dwóch zasadniczych części: teoretycznej (opisowej) oraz nagrania utworów na płycie CD. Część teoretyczna złożona jest z trzech rozdziałów, poprzedzonych obszernym wstępem oraz uwieńczonych zakończeniem. Ponadto w zakończeniu, obok spisu przykładów, indeksu nazwisk i streszczenia w języku angielskim, zamieszczone są fotografie wybranych organów górnośląskich.

W pierwszym rozdziale autor scharakteryzował instrumenty XIX-wieczne na terenie Górnego Śląska. Poczynając od przedstawienia ewolucji organów romantycznych, ich cech raczej ogólnie znanych (zwiększone proporcje głosów podstawowych, znaczna eliminacja głosów wysokostopowych i alikwotowych), dokonał on interesującej analizy organów górnośląskich, biorąc pod uwagę nie tylko rodzime firmy organmistrzowskie, ale również bardzo aktywny na tym terenie zakład *Schlag und Söhne* ze Świdnicy. Interesująco przedstawiony został proces zmiany estetyki i stylistyki baroku na romantyczną, jaki dokonał się w górnośląskim budownictwie organowym dopiero na początku II poł. XIX w. Polifoniczna struktura brzmienia wyparta została wówczas przez homofonię. Szczególnie wzbogacające naszą wiedzę wydają się specyfikacje poszczególnych elementów konstrukcyjnych instrumentów górnośląskich, m.in.: wymiary klawiatur, rodzaj traktury, wiatrownic. Informacje te prowadzą do wniosku o silnych związkach górnośląskiego budownictwa organowego ze sztuką organmistrzowską w rozwiniętych regionach Niemiec. Brak, co prawda, rozwiązań nowatorskich, ale mimo np. oszczędnego użycia

głosów językowych, stosowano rozwiązania aktualne (języki przelotowe). Generalnie dopiero w II poł. XIX w. estetyka romantyczna ujawniła się w tych instrumentach w pełni. Niektóre rozwiązania techniczne wprowadzano zaś z pewnym opóźnieniem (wiatrownica stożkowa).

W drugim rozdziale książki zamieszczona została charakterystyka trzech sonat organowych niemieckiego kręgu stylistycznego, tzw. nurtu klasycyzującego (*VI Sonata d-moll* op. 65 Feliksa Mendelssohna, *XIV Sonata C-dur* op. 165 Gabriela Rheinbergera oraz *IV Sonata A-dur* op. 31 Augusta Gottfrieda Rittera). Dzieła tego nurtu stylistycznego odpowiadają pod względem stylistycznym i estetycznym opisywanemu instrumentarium. Analiza formalna utworów oparta została na klasycznym fenomenalistycznym charakterze opisu dzieła muzycznego, poczynając od krótkiego zarysu historii gatunku sonaty, poprzez zwrócenie uwagi na poszczególne cechy formalne dzieł. Pomimo tej najprostszej metody analizy, której zaletą jest z pewnością przystępność, autor dochodzi do wielu istotnych wniosków, jak np. stwierdzenie dotyczące swobodnej formy w kontekście układu cyklu sonatowego, z tendencjami do unifikacji poprzez łączenie części *atacca* w *Sonacie d-moll* Mendelssohna. Kluczowa rola chorału, specyfika stylu kompozytora, zostały interesująco przedstawione w kontekście także jego innych dzieł. Należałoby jedynie dodać, że zastosowanie przez kompozytora chorału w tenorze, jako typowy środek faktury romantycznej, ma swoje źródło nie tylko w tajemniczym charakterze brzmienia, jak sugeruje autor, ale przede wszystkim wywodzi się z orkiestrowej ekspozycji melodii w partii wiolonczeli — na wskroś romantycznego instrumentu, a w konsekwencji w technice tzw. *Daumenmelodie*, stosowanej przez romantycznych pianistów-wirtuozów, w tym zwłaszcza przez F. Liszta.

W *Sonacie* Rheinbergera podkreślone zostały cechy symfonizmu, rozwijania i kultywowania tradycji oraz umiarkowanej nowoczesności tej kompozycji. Dzięki wykształceniu autora, zarówno jako muzykologa, jak i wykonawcy, dostrzeżone zostały zbieżności składniowo-formalne sonat Rheinbergera z niektórymi utworami J.S. Bacha. W sposób syntetyczny ujęty został styl muzyki organowej Rheinbergera, zwłaszcza jej melodycznie inspirowana polifonia, rezygnująca — co typowe niemal dla całej muzyki romantyzmu z pominięciem twórczości Brahmsa i Regeera — ze skomplikowanych przekształceń polifonii imitacyjnej, na rzecz struktury brzmieniowej.

Idiom stylistyczny *IV Sonaty* Rittera zakorzeniony został w mistrzowskiej harmonice alteracyjnej (melodycznej), opartej jednakże na wzorcach I poł. XIX w. Kompozytor stworzył nową, jednoczęściową formę sonatową, bez wpływów programowych. Ewolucja języka muzycznego, przemożny wpływ tradycji we wczesnych utworach, uwypuklone zostały również poprzez odniesienia w formie niemal kalek składniowo-formalnych do twórczości innych kompozytorów we wcześniejszych sonatach.

Ostatni rozdział książki poświęcony został problematyce interpretacji: kwestiom doboru repertuaru do XIX-wiecznego instrumentarium górnośląskiego, poglądom

XIX-wiecznych autorów dotyczącym m.in. sztuki rejestracji oraz środków artykulacyjnych. W oparciu o nie autor zawarł własne opinie oraz, jako suma wszystkich rozdziałów, dokonał interpretacji słownej nagranych na płycie sonat. We wnioskach znajdujemy zatem wielokrotnie podkreślaną opinię, iż kompozycje nurtu klasycyzującego niemieckiej muzyki romantycznej są szczególnie predysponowane do wykonań na górnośląskich organach, zwłaszcza cała twórczość organowa F. Mendelssohna, który prawykonania swoich dzieł dokonywał *nota bene* nie na współczesnych instrumentach romantycznych, ale barokowych. Dzieła Rheinbergera również wpisują się w ten nurt i brzmią stylowo na instrumentach górnośląskich. Muzyka polska okresu romantyzmu w dużej mierze, z wyjątkiem twórczości F. Nowowiejskiego, opiera się na podobnej estetyce i wykorzystuje pokrewne środki wyrazu. Pomimo to autor nie wyklucza z repertuaru górnośląskiego instrumentarium twórczości J. Brahmsa, a nawet F. Liszta, twierdząc, że ich utwory charakteryzują się cechami zbieżnymi z predyspozycjami tych instrumentów. Jeśli chodzi o sonaty Rittera, ze względu na ich zróżnicowaną fakturę i środki wyrazowe, tylko organy w kościele św. Wojciecha w Mikołowie spełniają kryteria stawiane przez te dzieła. Twórczość kręgu francuskiego jedynie w nurcie klasycyzującym można wykonywać na omawianym instrumentarium, pomijając zdecydowanie nurt symfoniczny.

Podkreślając wagę znajomości zaleceń teoretyków i kompozytorów dla prawidłowej interpretacji dzieła muzycznego, autor zaprezentował przegląd uwag interpretacyjnych z epoki, odnoszących się głównie do kwestii rejestracji. Uderza przy tym czasem krańcowo przeciwstawne podejście np. do kwestii rozumienia pojęcia *volles Werk*, czy też tak różnorodne zdania na temat dołączania poszczególnych głosów przy użyciu *crescenda*, iż trudno wypracować określony model, który nazwać by można „romantycznym”. Nie zmienia to jednakże faktu, iż pojawiają się pewne zasady ogólnie obowiązujące.

Zarówno w omówieniu interpretacji wykonawczej *Sonaty* F. Mendelssohna, jak i *Sonaty* Rheinbergera autor zwrócił uwagę na odpowiednie rozpoznanie i potraktowanie elementów tradycji barokowej i romantycznej, oszczędność wskazówek wykonawczych oraz brak użycia urządzeń wspomagających, jak np. *crescendo*. Zbliżenie się do ideału brzmienia „rheinbergerowskich organów” umożliwiała zaprojektowana przez kompozytora dyspozycja dla instrumentu w kościele św. Michała w Monachium. Wątek symfonizacji w *Sonacie* Rheinbergera podkreślany jest jeszcze dobitniej przy omówieniu problematyki interpretacyjnej *IV Sonaty* Rittera, organisty, kompozytora i — co istotne w tym kontekście — dyrygenta. W świetle wielu szczegółów praktycznych, które adresowane są w omawianym rozdziale wyłącznie do specjalistów, zaznajomionych dobrze nie tylko z trzema romantycznymi sonatami, ale również z organami w Mikołowie, warto jeszcze podkreślić uwagę autora na temat dbałości o spójność formalną tych dzieł, która powinna skłaniać do kompromisu między wielowątkowością, różnorodnością a ich spójnością formalną.

Publikacja otwiera w polskim piśmiennictwie organologicznym nową perspektywę: dzieło – instrument. Wyczulenie na dbałość o dobór odpowiedniego reper-

tuaru do określonego instrumentu jest poniekąd sztuką. Pomimo że podyktowane częstokroć wieloma okolicznościami, może stać się jednakże po lekturze tej książki czynnością wspartą na rzetelnej wiedzy. Podobnie podejście wykonawców do organowej literatury romantycznej stanie się być może mniej intuicyjne. Wypada wyrazić jedynie żal, że w tak interesującej publikacji korpus omawianych dzieł jest wąski, a jego wybór poniekąd podyktowany upodobaniami autora. Nie rekompensuje tego w pełni próba interpretacji całej spuścizny dzieł organowych wymienionych twórców, ponieważ ma ona charakter ogólny. Książka jest więc nie tylko bardzo interesującym studium przedmiotu, ale stanowi również wyzwanie do dalszych badań na tym polu.

Bogusław Raba

TYRAŁA ROBERT, *Cecyliński ruch odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do 1939 roku*, Kraków: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II 2010, ss. 471 [20], ISBN 978-83-7438-233-5.

Na przełomie XVIII i XIX w. pojawiły się w Europie (głównie na terenie Francji i Niemiec) prądy odnowy muzyki liturgicznej, których idee rozprzestrzeniły się znacząco w II poł. XIX stulecia. Wtedy też zaczęły przenikać do Polski (wówczas jeszcze będącej pod zaborami), przyczyniając się do podejmowania wielu cennych inicjatyw mających na celu podniesienie ogólnego stanu religijnej kultury muzycznej, głównie w zakresie repertuaru liturgicznego. Ta ważna dla dziejów muzyki kościelnej w Polsce problematyka nie doczekała się dotąd wszechstronnego opracowania naukowego, co więcej, traktowana była najczęściej dość ogólnikowo, czy wręcz marginalnie (np. w opracowaniach syntetycznych dotyczących zarówno historii Kościoła, jak i dziejów muzyki w Polsce). Ks. Robert Tyrała podjął więc w swojej monografii (będącej jego rozprawą habilitacyjną) odważną i cenną — z punktu widzenia naukowego — próbę syntetycznego ujęcia tematyki odnowy liturgicznej w Polsce na przełomie XIX i XX w. (do 1939 r.). Stanowi ona uwieńczenie prawie dziesięcioletnich badań autora nad tym ważnym dla dziejów muzyki kościelnej okresie jej rozwoju, a jej podstawowa wartość wynika przede wszystkim z wykorzystania przez autora szerokiej bazy źródłowej (ponad 200 różnorodnych dokumentów — najczęściej są to zespoły źródeł pogrupowane tematycznie i przechowywane pod jedną sygnaturą — zachowanych w ponad 20 poddanych kwerendzie archiwach prawie wszystkich diecezji polskich), w większości dotąd nieuwzględnianej w badaniach naukowych dotyczących omawianych w pracy zagadnień. Obok źródeł rękopiśmiennych warto zwrócić także uwagę na źródła drukowane (w sumie ponad 600 pozycji), oparte przede wszystkim na ówczesnych czasopismach liturgiczno-muzycznych i różnego rodzaju drukach stowarzyszeniowych (np. regulaminy, statuty, instrukcje czy sprawozdania) oraz okolicznościowych (np. programy, odezwy, listy, itp.), obejmujące ponadto wydawnictwa muzyczne (głównie śpiewniki). Dzięki temu materiał ten jest wysoce reprezentatywny w odniesieniu do kościelnych środowisk muzycznych na terenie całego kraju, przez co uzyskane na tej podstawie wyniki można odnieść do ogólnego rozwoju muzyki kościelnej w oma-

wianym okresie, czyli w latach 1869–1939. Już po ogólnym zapoznaniu się z publikacją można stwierdzić, że jest to rozprawa o charakterze interdyscyplinarnym, łącząca w sobie metodologię nauk historycznych, teologicznych oraz muzykologicznych (choć tych ostatnich w najmniejszym stopniu). Cenne jest także dotychczasowe doświadczenie autora, który sam zaangażowany jest czynnie w odnowę muzyki kościelnej zarówno w wymiarze teoretycznym (problematyka ta obecna jest konsekwentnie w jego dotychczasowych badaniach), jak i — co niemniej ważne — praktycznym (przede wszystkim organizacyjnym, choć również wykonawczym). Prezentowana monografia składa się ze *Wstępu*, czterech rozdziałów i *Zakończenia*. Całość uzupełnia estetycznie wykonana wkładka z ilustracjami (także w kolorze), wykaz bibliografii, obcojęzyczne streszczenia (aż w pięciu językach, wraz ze spisem treści) oraz indeks nazwisk.

Tytuł rozprawy sformułowany został zasadniczo precyzyjnie, jednakże w miarę jej czytania powstają pewne wątpliwości, związane przede wszystkim z podstawowym, moim zdaniem, brakiem analizy, a przynajmniej ogólnego omówienia tworzego w kręgach cecylikańskich repertuaru muzycznego, czyli jednego z najistotniejszych elementów realizowanej w omawianym środowisku odnowy muzyki kościelnej. Zdaję sobie, rzecz jasna, sprawę z obszerności tego zagadnienia, zasługującego niewątpliwie na odrębne opracowanie, jak również z trudności podjęcia tego rodzaju rozważań (wszak ocena repertuaru powstającego w kręgu cecyliantów jest niezwykle skomplikowana), należało jednak we wstępie do pracy wyraźnie uzasadnić ten brak, wskazać na konkretne powody takiego, uzasadnionego od strony metodologicznej, ograniczenia.

Autor zaznacza we *Wstępie*, iż „Publikacja ta ma na celu przypomnienie ludzi zajmujących się muzyką kościelną i ich [raczej: jej – R.P.] historią. Chce ocalić od zapomnienia kulturę, którą tworzył Kościół, w obszarze cecylikańskiej odnowy muzyki kościelnej na ziemiach polskich do II wojny światowej” (s. 7). Tak sformułowany cel pracy jest konsekwentnie realizowany w jej toku, dlatego też — wracając raz jeszcze do samego tematu — należy raczej mówić o działalności na rzecz odnowy, czy trosce o cecylikańską odnowę muzyki kościelnej w Polsce do 1939 r. Jeszcze bardziej adekwatne do treści rozprawy byłoby bardziej ogólne określenie „odnowa muzyki kościelnej”, gdyż autor omawia nie tylko przenikanie na nasze tereny idei cecylikańskich, ale także wpływy ruchu odnowy liturgicznej, co — dodajmy — nie zawsze jest precyzyjnie rozgraniczone (szczególnie w rozdziale I, w którym zabrakło także ogólnej przynajmniej charakterystyki muzyki kościelnej na przełomie XVIII i XIX w., co wyraźnie uzasadniłoby potrzebę jej odnowy). Trzeba tu pamiętać, że te reformatorskie wówczas i niezwykle ważne dla analizowanych procesów nurty nie były tożsame. Wprawdzie wzajemnie na siebie wpływały, jednak rozwijały się niezależnie, w niektórych okresach nawet paralelnie, zaś w wymiarze odnowy muzyki sakralnej zostały na dobre połączone dopiero w słynnym Motu proprio św. Piusa X z 1903 r. Autor wskazuje wprawdzie początkowo na zakorzenienie cecyliantów w ruchu odnowy liturgicznej, jednakże w dalszych

rozważaniach różnice pomiędzy tymi środowiskami czasem zbyt się zacierają. Ponadto należy wskazać tu na fakt, że na cecyliantów nie wpłynęła wprost francuska (solesmeńska) odnowa liturgiczna, lecz raczej południowoniemiecka (głównie J.M. Sailer) myśl liturgiczna I poł. XIX w. Niezbyt precyzyjnie (wyraźnie) został także oddzielony ruch odnowy liturgicznej w austriackim Klosterneuburgu od niemieckiego cecyliantyzmu (przynajmniej na początkowym etapie rozwoju). W tym miejscu należy zwrócić także uwagę na błędny tytuł (pisownię) pierwszego czasopisma założonego przez ks. F. Witta (s. 30 — powinno być: *Fliegende Blaetter für katholische Kirchenmusik*).

Pozostając przy zagadnieniach wstępnych, zawartych we *Wstępie* i rozdziale I, chciałbym podjąć jeszcze jeden problem badawczy, który sprawił autorowi pewną trudność. Można pominąć zarzut zbyt pobieżnej, a przez to niepełnej charakterystyki odnowy cecyliantyzmu na Śląsku (s. 13–14, zabrakło tu np. nazwiska twórcy tego ruchu — Bernharda Kohego, czy innego z głównych przedstawicieli — Paula Krutschka), trudno jednak nie zauważyć, iż ks. Tyrała nie dostrzegł — podobnie zresztą jak wielu innych autorów polskich zajmujących się tą problematyką — istotnej roli Śląska, szczególnie terenów Górnego Śląska, w procesie przenikania prądów odnowy muzyki kościelnej na teren naszego kraju. Podkreślmy, że wpływy te widoczne są we wszystkich zakresach, jakie omawiane są w recenzowanej pracy, a przede wszystkim na polu szkolnictwa (np. słynne konserwatorium Cieplicka w Bytomiu, w którym uczyła się również młodzież polskojęzyczna, także z terenów przygranicznych; należy pamiętać, że miasto to do 1821 r. należało do przecież do diecezji krakowskiej), w działalności wydawniczej (różnego rodzaju polskojęzyczne śpiewniki — nie tylko wymieniona w pracy *Droga do nieba* — i towarzyszenia organowe wydawane np. w Opolu czy Bytomiu) oraz na terenie szeroko rozumianej chóralistyki (liczne polskojęzyczne kościelne stowarzyszenia śpiewacze). Warto w tym miejscu przypomnieć, że w ostatnich latach potwierdzona została znacząca rola Śląska w propagowaniu głównych treści ruchu liturgicznego. Powstało już także szereg prac potwierdzających aktywność działających na Śląsku przedstawicieli cecyliantyzmu odnowy muzyki kościelnej, którzy byli przekazicielami tych idei na tereny sąsiednich diecezji. Jestem przekonany (przede wszystkim w oparciu o badania własne i ks. dra P. Tarlinskiego, który szczegółowo zajmuje się tymi zagadnieniami), że gdyby problematyka rozwoju cecyliantyzmu na Śląsku ukazana została bardziej dogłębnie, to odpowiedź na sformułowane na s. 11 pytanie o „przenikanie idei, które były żywo obecne w Europie Zachodniej na ziemiach polskie” byłaby o wiele bardziej wyczerpująca, a przede wszystkim kompletna.

W pełni należy zgodzić się z ks. Tyrałą, iż trudne do przecenienia znaczenie w opisanych wyżej procesach odegrali duchowni, którzy byli wychowankami różnych europejskich ośrodków uniwersyteckich (przede wszystkim szkół muzyki kościelnej w Regensburgu i Rzymie), których działalność zasygnalizowana została jeszcze w rozdziale I (par. 2), zaś szczegółowo przedstawiona w kolejnych, bardziej obszernych rozdziałach. Autor opisuje w nich wprowadzane stopniowo na ziemiach

polских procesy odnowy muzyki kościelnej z dużą pasją badawczą, a nawet wy-czuwalnym podczas czytania emocjonalnym zaangażowaniem. Przyjęcie chronolo-gicznego toku rozważań pomaga niewątpliwie lepiej zaobserwować owe przemiany, głównie zaś ich coraz bardziej widoczne owoce. Najpierw (rozdział II) szczegó-łowo zostały przedstawione ośrodki odnowy cecyliiańskiej na ziemiach polskich pod zaborami (w zaborze pruskim, w Galicji, w Królestwie Polskim oraz na tzw. „Ziemiach zabranych”). Następnie (rozdział III) ks. Tyrała opisuje ośrodki odnowy cecyliiańskiej w Polsce w okresie międzywojennym (z podziałem na metropolie: gnieźnieńsko-poznańską, lwowską, krakowską, warszawską i wileńską). W rozdzia-łach tych wyeksponowano przede wszystkim problematykę organizacyjną ruchu cecyliiańskiego, po czym przedstawiono działalność najważniejszych postaci i za-kładanych stowarzyszeń, a także zagadnienia związane z posługą organistów (m.in. ich rolę, warunki pracy. itp.) oraz z kształceniem muzyków kościelnych. Marginalnie omówiony został, na co zwrócono już uwagę, wykonywany repertuar, bez podjęcia próby jego oceny. Wspomniane wyżej emocjonalne zaangażowanie autora i jego wręcz utożsamianie się z głównymi poglądami czołowych przedstawicieli omawia-nej reformy muzyki liturgicznej sprawia, że przedstawiony obraz odnowy cecyliiań-skiej w Polsce jest jak najbardziej pozytywny, z nielicznymi jedynie uwagami kry-tycznymi. Można wręcz zapytać: Czy nie jest to obraz nieco wyidealizowany, skoro ostateczne owoce reformy nie do końca przyniosły spodziewane podniesienie poziomu muzyki liturgicznej wykonywanej w polskich kościołach w okresie po uzyskaniu niepodległości? Owszem, wiele zmian poszło w dobrym kierunku, o czym ks. Tyrała wspomina w ostatnim rozdziale recenzowanej pracy, poświęconym re-cepacji idei cecyliiańskich w Polsce w najważniejszych jej aspektach: instytucjonal-ny (organizacyjnym), edukacyjnym, formacyjnym oraz wydawniczym. Rozważania te, podobnie jak w poprzednich rozdziałach, są bardzo dobrze udokumentowane źródłowo, choć pewien niedosyt w tym względzie wzbudza zbyt ogólnikowy — w stosunku chociażby do szkolnictwa czy nawet czasopiśmiennictwa (pomimo ograniczenia do kilku najważniejszych tytułów) — paragraf poświęcony śpiewni-kom i kancjonałom (s. 307–312). Tutaj ponownie kłania się problem wydawnictw śląskich, w większości pominiętych (np. śpiewniki R. Gillara, T. Cieplika, czy nawet kolejne wydania *Drogi do nieba* oraz towarzyszeń organowych), choć literatura na ten temat jest stosunkowo obszerna (np. prace J. Chudalli, ks. E. Poloczka, ks. L. Sosnowskiego, A. Więclewskiej-Bach czy autora niniejszej recenzji).

W *Zakończeniu* pracy jej autor stwierdza m.in.: „Osiągnięcia poszczególnych ośrodków diecezjalnych, które zostały przedstawione w niniejszej rozprawie — zarówno w czasie zaborów, jak i w okresie międzywojennym — udowadniają wiel-kie działanie w dziedzinie odnowy muzyki kościelnej. Przenikanie idei cecyliiańskich niezależne było od organizacji kościelnej, czy też sytuacji politycznej państwa. Każdy z wymienionych ośrodków życia muzycznego, na swój sposób i ówczesne możliwości, był dobrze zorganizowany. Był to bez wątpienia wielki zryw, służący temu, aby muzyka miała swoje odpowiednie miejsce w liturgii Kościoła” (s. 379).

To ostatnie pragnienie do dziś nic nie utraciło ze swej aktualności i jest ponownie (a może raczej: nadal) realizowane w soborowej odnowie *Vaticanum II*. Ks. R. Tyrała nie podjął wprawdzie szerszej dyskusji z cecylianistami (przyznam, że trochę mi tego zabrakło także w końcowych partiach pracy), pozostając na poziomie opisu ich działalności jako zjawiska w sumie już historycznego, wskazał jednakże konkretne postulaty badawcze (tu zabrakło z kolei tego związanego z analizą repertuaru muzycznego), a co ważniejsze, wyakcentował te działania cecylianistów, które do dziś są nadal aktualne.

Remigiusz Pośpiech

TYRAŁA ROBERT, DELIMAT WIESŁAW (red.), *Psallite sapienter*, (Studia Pro Musica Sacra 7), Kraków: Wydaw. Naukowe Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II 2009, ss. 154, ISBN 978-83-7438-230-4.

Na siódmy tom studiów: *Pro Musica Sacra*, wydawanych przez Katedrę Muzyki Kościelnej Wydziału Historii Kościoła UPJPII w Krakowie, składają się referaty wygłoszone podczas dwóch sympozjów, odbytych w 2009 r. W październiku — poświęcone tematyce śmierci w sztukach plastycznych i muzyce w odniesieniu do liturgii Kościoła katolickiego, oraz w listopadzie — dedykowane twórczości Georga Friedricha Händla. Zamieszczono tu także artykuły dotyczące działalności Międzynarodowej Federacji *Pueri Cantores* oraz cecylikańskiej odnowy muzyki kościelnej w archidiecezji krakowskiej.

Na treść numeru składają się następujące artykuły i materiały: TYRAŁA Robert, *Wstęp*, s. 5–6; WITKO Andrzej, „*Hieroglify śmierci*” z *sewilskiego Szpitala Miłosierdzia*, s. 7–25; JAROSZ Tomasz, „*Ars moriendi*” w *wybranych kazaniach protestanckich XVII wieku jako podstawa tekstów kantat J.S. Bacha*, s. 27–41; JANICKA-SŁYSZ Małgorzata, „*Non omnis moriar*” *Wolfganga Amadeusza Mozarta „Requiem” i Karola Szymanowskiego „Stabat Mater”*, s. 43–51; MIESZCZAK Stanisław, „*Requiem*” jako *formuła liturgii Kościoła*, s. 53–66; ROSTWO-SUSKI Piotr, *Haendel jako kompozytor angielski*, s. 67–87; WRONA-POLAŃSKA Helena, „*Pueri Cantores*” jako *forma promocji zdrowia poprzez wychowanie ku wartościom*, s. 89–101; TYRAŁA Robert, *Cecylikańska odnowa muzyki kościelnej w diecezji krakowskiej*, s. 103–131; WOŹNIAKOWSKA Anna, *Słowo i muzyka*, s. 133–135; MIESZCZAK Stanisław, *Modlitwa o wyniesienie na ołtarze Sługi Bożego Jana Pawła II. W.A. Mozart — Missa „Requiem”*, s. 137–138; PAWLISZ Maria, *Recenzja z koncertu studentów MIMK w Rzeszotarach*, s. 139–140.

Na końcu prezentowanego numeru umieszczono: V list Arcybiskupa Metropolity Krakowskiego o muzyce kościelnej *Psallite sapienter* (s. 141–143), program V Dni Muzyki Kościelnej w archidiecezji rakowskiej (s. 145–149) oraz noty o autorach (s. 151–154).